

ответственности будут состоять из превентивной функции и праввосстановительной функции. Исходя и определения юридической ответственности, в которой закрепляется обязательность государственного принуждения, превентивная функция и праввосстановительная функция должны быть обеспечены мерами государственного принуждения.

Список литературы:

1. Строгович М.С. Сущность юридической ответственности // Советское государство и право. - 1979. - № 5. - С. 72 – 77 .
2. Носков С.А. О понятии института юридической ответственности // Право и политика. - 2007. - № 3. - С. 13-19.
3. Радько Т.Н. Юридическая ответственность как общая форма реализации социальных функций права// Юридическая ответственность в советском обществе//Труды ВСЛ МВД СССР. Волгоград, 1974. № 9. – С. 9-17.
4. Хачатуров Р.Л., Липинский Д.А. Общая теория юридической ответственности: Монография. – Спб.: Издательство Р. Асланова «Юридический центр Пресс», 2007. - 950 с.
5. Габричидзе Б.Н., Чернявский А.Г. Юридическая ответственность: Учебное пособие.- М.: Альфа-М, 2005. - 686 с.
6. Мелкумян М.Г. О воспитательной функции юридической ответственности Вектор науки ТГУ. – 2010. - № 3(3). - С.127-129.
7. Шевченко Я.Н., Собчак А.А., Луць В.В. и др. Повышение роли гражданско- правовой ответственности в охране прав и интересов граждан и организаций. – Киев: Науч. думка, 1988. – 261 с.
8. Трофимова М. П. Функции юридической ответственности. Диссертация на соискание ученой степени кандидата юридических наук. – Самара, 2000 - 209 с.
9. Юзефович Ж.Ю. Функции юридической ответственности и формы их реализации по российскому законодательству. Диссертация на соискание ученой степени кандидата юридических наук. - М. 2004. - 172 с.
10. Гаголев П. В. Юридическая ответственность в системе мер государственного принуждения автореферат диссертации на соискание ученой степени кандидата юридических наук. - Саратов 2007. - 22 с
11. Мацкевич А.В. Реализация функций юридической ответственности органами государственной власти (на примере прокуратуры) автореферат диссертации на соискание ученой степени кандидата юридических наук. - М., 2006. - 26 с.
12. Музыченко, П.Б. Музыченко Ю.П. Правовой анализ юридической ответственности иностранных граждан по законодательству РФ // Ученые заметки ТОГУ. 2013. - Том 4. - № 4. – 486-494 с.
13. Кант И. Метафизика нравов / И. Кант // Собр. соч.: в 8 т.– М., 1994. – Т. 6. – С. 366.
14. Катасонов А.В. Превентивная функция юридической ответственности. - Казань, 2010. - 26 с.
15. Соломеник Н.Л. Восстановительная функция юридической ответственности автореферат на соискание ученой степени кандидата юридических наук. - Казань 2007. - 24 с.

САЯСИ ТРАНСФОРМАЦИЯ ЖАҒДАЙЫНДАҒЫ ҚАЗАҚСТАНДЫҚ ҚОҒАМ ҚҰБЫЛЫСЫ РЕТІНДЕГІ ҚҰҚЫҚТЫҚ НИГИЛИЗМ

Ғалы Ж.О., з.ғ.м., аға оқытушы, Е.А. Бөкетов атындағы ҚарУ заң факультеті
Туякова Н.Б., з.ғ.м., аға оқытушы, Е.А. Бөкетов атындағы ҚарУ заң факультеті

Қоғамдық құбылыс ретінде нигилизмді бір қатар әлеуметтік ғылымдар зерттейді. Қазіргі уақытта нигилизмді түсінудің бірыңғай әдістері жоқ. Нигилизм құбылысы

бұрыннан таныс. Әр түрлі сөздіктер мен энциклопедияларда аталған құбылыс біркелкі түсіндірілмейді. Жалпы «нигилизм» (латынша nihil - ештеңе емес) субъектінің (таптардың, топтардың) белгілі бір ережелерге, құндылықтарға, көзқарастарға, кейде адам өмірінің барлық аспектілеріне теріс қатынасын білдіреді.

Нигилизм «Мемлекет және құқық теориясы» ғылымының ғана емес, жалпы өркениетті адамзаттың ең өзекті мәселелерінің қатарында. Әр түрлі кезеңдерде адам құқыққа әртүрлі көзқараста болатыны белгілі, бірақ құқыққа бағынбайтындар, не оларды жоққа шығарғандар әрдайым болды. Өзгеше айтатын болсақ, құқықтық нигилизм бұрын болған, бар және болады.

Құқықтық нигилизм – қоғамда қалыптасқан, танылатын құқықтық құндылықтарды, қағидаттар мен заңнама жүйесінің мүмкіндіктерін мойындамау, сенімсіздік білдіру арқылы билікті жүзеге асырушылардың заңсыз әрекеттері мен бассыздығына көз жұмып қарау [1, 153].

Нигилизм посткеңестік кеңістіктің ажырамас белгісі ретінде белгілі. Кеңес одағының құқықтық ғылымында жағымсыз және тіптен зиян құбылыс болып табылатын құқықтық нигилизмді тек қана буржуазиялық елдердің құқықтық жүйелеріне ғана тән екендігін, ал кеңестік құқықтық жүйе мүлдем ол құбылыспен таныс емес екендігін жиі аталды. Буржуазиялық құқықтық жүйелерде заң «негіздердің негізі» ретінде сипатталса да, оны нығайтып, жетілдіру басты міндеттердің қатарында болды, қоғамның негізгі қызметі мен қоғамдық ойдың басты мақсаты алдыңғы қатарлы азаматтық қоғам мен жеке тұлғаның мүддесі үшін қызмет ететін мінсіз құқықтық мемлекет қалыптастыру болды. Оның басты құралы кіршіксіз заңнама мен оңтайлы құқық нормалары болды. Сол себептен, қазіргі кезде батыстың мемлекеттерінде құқықтық нигилизм мәселелері жоқ, немесе болса да мардымсыз, сондықтан оны мұқият назарға алудың қажеттігі болмайды. Аталған мемлекеттердің халқтары заңдарды «қорқыныштан емес, ар-ождан үшін» қатаң сақтайды, заңдарды сақтау әр түрлі жауапкершілік туындататындығы емес, себебі «заң соны талап етеді» сол себепті орын алады, өйткені "қажет" (*dura lex, sed lex*). Әрине, қатардағы тұрғындарғы сол елдің үкіметі заңға сай мінез-құлықтың моделін көрсетеді, сонымен қатар азаматтар белгілі бір жағдайларда не істеу қажеттігі туралы шешім шығарған кезде мемлекеттің жоғары шенеуніктеріне, олардың өмір салты мен мінез-құлқына қарайды. Аталған жағдайларда көшбасшылықты Германияға беруге болады - бұл орталық еуропа елінде қатардағы азаматтар «заң әрпіне» қатаң бағынып қана қоймай, сонымен қатар билік иелері үшін де «заң әрпіне» сай өмір сүріп қызмет ету міндетті болып табылады [2, 142].

Өкінішке орай, біздің елде азаматтардың құқықтық санасы мен құқықтық тәртібіне байланысты атқаратын жұмыстар жетерлік. Біздің еліміз «социализм жолымен» жүріп өткен және біздің азаматтар «коммунизмнің жарқын болашағын» қарқынды түрде құрған кезең тұтастай отандық құқытану ғылымына өшпес із қалдырды және Қазақстан мен Еуропадағы құқықтық сана деңгейлерін бөлетін тұңғықты одан әрі тереңдетті. Отандық заңға оңайшылықпен түзетілмейтін зиян келтірілді. Себебі, ұзақ уақыт бойы заң уақытша құбылыс, қараңғы өткеннің жәдігері болып саналды, оны Ленин жазған "революциялық құқықтық сана" алмастыруы керек еді. Сондықтан, көптеген большевиктердің заңдар мен басқа да құқықтық нормаларға қасиетті және орындалуы міндетті нәрсе ретінде емес, шимайлары бар қағаз ретінде қарағандығы және белгілі бір нормативтік актіде жазылғандай емес, олардың «пролетарлық ар-ожданы» және «коммунистік сезгіштігі» оларға айтқанындай әрекет еткендігі таңқалдырмайды [3, 5]. Тіпті «революциялық мақсаттылық» деген ұғым енгізілген болатын, ол бойынша егер «заң әрпі» бір нәрсені айтса, ал «революциялық мақсаттылық» пролетарлық құқықтық санамен бірге басқасын айтса, онда заң талаптарына көз жұма отырып, соңғы екеуіне сәйкес әрекет ету қажет болды. Құқықтық нигилизмнің дамуы мен өсуі үшін бұл ең қолайлы жағдай болып табыладығы айтпаса да түсінікті - бүкіл ел бойынша кең жайылған «революциялық мақсаттылық» көбінесе кәдімгі шектен шығушылық пен заңсыздыққа айналды.

Бәрі КСРО үшін өте өкінішті аяқталды - заңдағы олқылықтарды пайдаланып, көптеген адамдар заңсыз көп қаражат тапты, ал 15 одақтас республика құқығын заңды конституциялық негізде пайдаланып, КСРО мемлекеті жойылды. Біздің әрі қарайғы тарихымыз дамудың сол кезеңде әлсіреген құқықтық тәртіп пен заңдылық мүлде нашар күйге келтірілгенін, ал құқықтық нигилизм бұрын-соңды болмаған мөлшерге дейін өскенін көрсетті.

Құқықтық нигилизмнің себептері қоғамда үнемі кездеседі және оның дамуының әр кезеңінде өзіндік белгілерге ие болады. Құқықтық нигилизмнің көптеген себептері бар. Ол, айтар болсақ, құқықтық нормалардың және мемлекеттік органдардың құқық қолдану қызметінің жетілмегендігі нәтижесінде туындайды. Бұл белгілі бір субъект үшін құқықтық норма өзіне жүктелген тапсырманы орындамайды дегенді білдіреді. Құқықтық нигилизм жеке азаматтардың, топтардың, адамдар қауымдастықтарының санасы мен дүниетанымына енеді. Сондықтан ол келтірген әлеуметтік зиян жан-жақты сипатқа ие, заңдылықтың барлық бұзылуының катализаторы болып табылады [4, 20].

Одан басқа, құқықтық нигилизм нәтижесінде құқық қорғау органдарының және азаматтардың өздерінің санасы мен тәжірибесінде теріс көзқарастар кешені қалыптасады (виктимизация механизмі, құқық бұзушылықтың кейбір түрлеріне немқұрайлылық немесе тіпті моральдық ақтау).

Құқықтық нигилизмнің зерттеушілері құқықтық нигилизмнің келесі себептерін атап көрсетеді:

біріншіден, жекелеген халықтар мен тұтастай қоғамның тарихи даму ерекшеліктері. Мәселен, Қазақстанда құқықтық нигилизмнің пайда болуы мен дамуы Ресей империясының құрамында болуымен, оның ықпалымен түсіндіріледі. Көптеген адамдарды құқықтық субъектіліктен айырған Ресей «самодержавиелік» басқаруының, көпғасырлық басыбайлылықтың, ресейлік сот төрелігінің жетілмегендігінің салдарынан түсіндіріледі. XIX ғасырдың 60-жылдарындағы реформалардан кейін конституцияның, қоғамдық-саяси өмірді демократияландырудың, құқықтық қағидаларды енгізудің проблемалары «құқықтық жұртшылықпен» белсенді талқыланғанымен, олар құқықтық нигилизмді түбегейлі жеңуге әкелмеді;

екіншіден, біздің еліміздегі кеңестік құрылыстың марксистік-лениндік теориясы мен практикасы, атап айтқанда, ешқандай заңдармен байланысты емес және шектелмеген билік ретіндегі пролетариат диктатурасы туралы тезис; мемлекеттің жойылуымен бірге құқықтың жойылуы туралы ереже, сондай-ақ заңдылық қағидасына, заңның беделіне және т. б. айтарлықтай зиян келтіретін кең көлемді репрессиялық науқандар;

үшіншіден, кеңес мемлекетінің бүкіл тарихында елді басқаруда негізінен қолданылаған, қоғам өмірін реттеудің құқықтық құралдарын жоққа шығаратын әкімшілік-командалық әдістер;

төртіншіден, заңдардың декларативті ережелері мен шындықтың арасындағы алшақтық, құқықтық демагогия, яғни халықты саяси және құқықтық пайдакүнемдік мақсаттарға жету үшін қасақана алдау;

бесіншіден, «қайта құру» және қоғамды реформалау кезеңіндегі әртүрлі құқық бұзушылықтарға, қылмыстылықтың өсуіне, жазасыздыққа, бақыланбайтын жағдайға және нәтижесінде заңға, құқыққа, саяси және құқықтық институттарға деген сенімнің жоғалуына мүмкіндік берген дағдарыс жағдайы;

алтыншыдан, құқықтық сананың деформациясы және жекелеген лауазымды тұлғалардың ғана емес, бүкіл халықтың және жалпы қоғамның құқықтық мәдениетінің төмен деңгейі [5, 9].

Кейбір зерттеушілер құқықтық нигилизмнің себебі мемлекеттік аппараттың және бүкіл басқару жүйесінің жетілмегендігі деп атайды. Г.А. Ожегованың пікірінше, бюрократизм (латын тілінен аударылған бюрократия - кеңсе билігі) нигилизмнің негізінде жатыр. Мұндағы басты себеп басқарушылардың шатын шектен тыс ұлғайтуында жатыр - бір адам орындай алатын жұмысқа үш адамды тартады. Шенеуніктердің мұндай армадасы

азаматтардың өз құқықтары мен заңды мүдделерін іске асыруы үшін оларды жеңу қиын, көптеген кедергілерді тудырады.

Жоғарыда айтылғандарға сүйене отырып, құқықтық нигилизмнің пайда болу себептері болып жеке және әлеуметтік құқықтық сананың деформациясы табылады деген қортынды жасауға болады. Бұл механизмдердің тікелей және кері байланысы бар екенін ерекше атап өткен жөн. Шынында да, егер адам ара тұра ұрлыққа деген жалпы немқұрайлылықты, азаматтардың мүліктік мүдделерін қорғау саласындағы мемлекеттің ресми өкілдерінің әрекетсіздігін, кінәні көбінесе жәбірленушінің өзіне тағуды көріа тұратын болса, онда бұндай жағдайдың салдары - адамның құқықтық санасының біртіндеп өзгеруі, мемлекет пен оның органдарының көмегіне деген сенімнің жоғалуы болады. Бұл жағдай жаппай масштабта болған кезде, нәтижесі қоғамдық сананың деформациясы және тіпті қоғамның криминализациясы болады, тіпті заңға бағынатын азаматтар қылмыс жасамасада, басқа адамдардың қылмыс жасауына немқұрайлы қарайды [6, 20].

Құқықтық нигилизмнің әсерінен жаңа бейәлеуметтік құндылықтардың қалыптасуы жүреді. Нәтижесінде халық пен мемлекет арасындағы өзара әрекет, іс-қимыл жоғалады, бір-бірінің алдындағы, қоғамның алдындағы жауапкершілік төмендейді.

Құқықтық нигилизмнің алдын алу жолдарын қарастырмастан бұрын, қазіргі кезеңдегі құқықтық нигилизмнің кейбір ерекшеліктерін атап өту қажет.

Біріншіден, ол жаппай таралуымен сипатталады. Құқықтық нигилизм тек азаматтар арасында ғана емес, сонымен қатар ресми ортада: мемлекеттік құрылымдарда, құқық қорғау органдарында да кең таралған.

Екіншіден, ол айқын демонстрациялы, агрессивті және бақыланбайтын сипатқа ие.

Үшіншіден, құқықтық нигилизм әртүрлі нысандарда көрініс табады. Ол қылмыстық және легитимді болуы мүмкін, ол қоғамның «жоғарғы жағында» да, «төменгі жағында» да, кәсіби салаларда да, тұрмыстық деңгейде де көрінеді.

Қоғамдағы құқықтық нигилизмді жеңу жолдары келесідей.

Біріншіден, бұл азаматтардың да, лауазымды тұлғалардың да құқықтық санасы мен құқықтық мәдениетінің деңгейін арттыру. БАҚ көмегімен халыққа құқықтық білім беруді жүргізу. Адамдарда тек қылмыстық құқық саласында (қылмыстық статистика) ғана емес, азаматтық, мемлекеттік құқық саласында да толық ақпарат болуы тиіс. Қоғам елде қандай заңдар қабылданып жатқанын және қандай қоғамдық қатынастар құқықтық реттелгенін білуі керек.

Екіншіден, қоғамдық қатынастарға қатысушылардың өз құқықтары мен бостандықтарын іске асыруыға мүмкіндік беретін экономикалық, идеологиялық және өзге де жағдайлар жасау қажет. Өз құқықтарына қысым жасалған азаматтың құқық қорғау органдарында құқықтарын кедергісіз қорғауға мүмкіндігі болуы тиіс. Мысалы азаматтар көбінесе, оған деген сенімсіз болғандықтан, сотқа жүгінуге қорқады, себебі оның ісі қаралмайды деп ойлайды, ал егер қаралса, қарау мерзімі бұзылады деп ойлайды. Сондай-ақ, сотта құқықтық қызмет көрсетуді кейбір адамдардың қалтасы көтермейді.

Үшіншіден, мемлекет қылмыстылықты нақты бақылауда ұстап және мүмкіндігінше оны жоюға тиіс. Қылмысқа бақылау жасаудан басқа құқық бұзушылықтарға, ең алдымен әкімшілік құқық бұзушылықтарға қарсы белсенді күрес жүргізу керек.

Төртіншіден, заңдардың «инфляциясын» жою. Заң шығарушы заңдарды ақылға қонымды және тек қоғамға қажет заңдарды қабылдауы керек. Заңдар көп болмауы керек, олар қайталанбауы және бір-бірін қайталамауы тиіс.

Нигилизм қазіргі өмірде терең сіңгені соншалық, адамдардың ақыл-ойларын жаулап алғаны соншалық, тіпті оны жақын арада оның көлемін айтарлықтай азайту мүмкін емес. Алайда, бірнеше бағытта батыл әрекет ете отырып, оның позициясын әлсіретуге тырысуға болады.

Мемлекет ауқымында заңдар мен өзге де нормативтік актілер Конституцияға және бір-біріне сәйкес келтірілуі тиіс. Құқық қорғау органдарының қызметінде «бірде-бір

жаққа асыра сілтеусіз» құқық үстемдігін қамтамасыз ету қажет. Басқарудың және билік жүргізудің волютаристік стилін, директивалық әдістерді, құқықтан аттап өтуді тоқтату қажет, тек заң мен оның негізінде шешім қабылдауды қамтамасыз ету қажет. Ең алдымен, құқықтық рәсімдерге сүйене отырып, құқықтық нормаларды іске асыру тетіктерін жетілдіру маңызды. БАҚ пайдалана отырып, жалпыға бірдей заңға бағынушылықты насихаттай отырып, құқыққа қарсы мінез-құлықтық ұстанымдарға белсенді шабуыл жасау қажет.

Қоғамдағы құқықтық нигилизмді жою үшін кешенді құқықтық база қажет. Қоғамдағы құқықтық нигилизмнің элементтерін жеңу жолындағы бағыттардың бірі және әлеуметтік құқықтық сананың жоғары деңгейін қалыптастыру жолы мемлекеттік органдар мен қоғамдық ұйымдардың қызметін біріктіруден көрінеді.

Мемлекет үшін халықтың құқықтық білімінің төмен деңгейінің салдарынан болатын шығындарды (моральдық, материалдық, адамгершілік және құқықтық) көтеруден гөрі, қоғамдық құқықтық сананы қалыптастыруға лайықты назар аудару экономикалық тұрғыдан тиімдірек болар еді.

Барлық көрсетілген әрекеттерді кешенді жүзеге асырған кезде ғана, құқықтық нигилизм деп аталатын, құқық үшін қауіпті, аурудан біздің қоғамды босатып, содан кейін толықтай айықтыруға болады.

Әдебиеттер тізімі:

1. Өзбекұлы С. Мемлекет және құқық теориясы: оқулық - Алматы : Жеті жарғы, 2006. - 259 б.
2. Алексеев С.С. Право на пороге нового тысячелетия: Некоторые тенденции мирового правового развития - надежда и драма современ. эпохи / С. С. Алексеев. - М. : Статут, 2000. - С. 252.
3. Кудрявцев В.Н. О правопонимании и законности / В.Н. Кудрявцев // Государство и право. 1994. - №3. - С. 3-9.
4. Демидов А.И. Политический радикализм как источник правового нигилизма // Государство и право 1992. № 4. С. 17-24.
5. Жилин Г. Соотношение права и закона / Г. Жилин // Российская юстиция. - 2000. - № 4. - С. 4-9.
6. Гулина О.Р. Исторические корни и особенности правового нигилизма в современной России : автореф. дис. ... канд. юрид. наук / О.Р. Гулина. - Уфа. : РИО БашГУ, 2002. - 326 с.

МҰСЫЛМАНДЫҚ ҚҰҚЫҚТҮСІНУШІЛІК ПЕН НЕГІЗГІ МАЗХАБТАРДЫҢ АРАҚАТЫНАСЫ

Зәрубек З.А., заң факультетінің магистранты, Е.А. Бөкетов атындағы ҚарУ

Заң ғылымы мұсылмандық құқықтүсінушілік пен негізгі мазхабтардың арақатынасын зерттеуге әрқашанда ерекше көңіл бөлінген, революцияға дейін де, кеңес өкіметі кезеңінде де, қазіргі уақытта да бұл сұрақтар өз өзектілігін жоғалтпай, керсінше ғалымдардың қызығушылығын тудыруда. Мұсылмандық құқықтүсінушіліктің бірыңғай анықтамасы осы уақытқа дейін қалыптаспаған, тек кейбір ғалымдар оны исламдық құқықтүсінушілікпен байланыстыра отырып, өзіндік тұжырымдар жасайды. Олардың басым көпшілігінің тұжырымдары бойынша негізгі құқықтық мектеп (мазхаб) немесе ағымдармен бекітілген мұсылмандық құқық – қағидаларға негізделі отырып, сол кездегі саяси жағдай, тарихи дамудың белгілі бір кезеңінде мемлекет белгілейтін